

Олександр Бокайло

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЗАРЕВО» (1949-1951 РР.)

У статті йдеться про умови і причини заснування та початковий етап діяльності Організації Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму «Зарево».

Ключові слова: національний солідаризм, Бюлетень «Зарева», «Розбудова держави», Центральний Союз Українського Студентства, Стипендійний фонд ім. О. Ольжича.

Александр Бокайло. Начальный этап деятельности организации «Зарево» (1949-1951 гг.)

В статье рассматриваются условия и причины основания и начальный этап деятельности Организации Студентских Обществ Национального Солитаризма «Зарево».

Ключевые слова: национальный солитаризм, Бюллетень «Зарева», «Строительство государства», Центральный Союз Украинского Студентства, Стипендиальный фонд им. О. Ольжича.

Oleksandr Bokailo. The activity of organization «Zarevo» in initial stage (1949-1951)

The article is about the conditions and causes of the establishment and operation of the Ukrainian Student Organizations National Solidarity «Zarevo» at the initial stage of existence in Western Europe.

Keywords: national solidarity, Bulletin «Zareva», «Rozbudova dergavy» Central Union of Ukrainian Students, Scholarship Foundation by O. Olzhych.

Важливим завданням сучасної історіографії є висвітлення наукових проблем, пов'язаних з історією української діаспори, причинами і мотивами утворення, умовами її консолідації в різних країнах світу. Багато українців змушені були покинути свою батьківщину через переслідування з боку радянської влади, з ідеологічних переконань, внаслідок трагічних обставин, пов'язаних з подіями Другої світової війни. Вони продовжили свою діяльність на нових територіях, спочатку в межах Європи, а згодом, отримавши право на переселення з ДіПі таборів, переважно на території Північної та Південної Америки та Австралії [20, с. 35].

Українці ставили перед собою завдання збереження національної свідомості та об'єднання всіх українських проявів. Ця консолідація поступово вилилась у створення різноманітних товариств, організацій, одним з яких було Об'єднання Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму «Зарево». Історіографія представлена переважно статтями-спогадами членів організації, які можна віднести і до джерел. Це статті Миколи Плав'юка, Аркадія Жуковського, Богдана та Любомира Винарів.

В Західній Європі, в Німеччині та Австрії після війни опинилося два з половиною мільйони українців. На початок 1946 року в Німеччині перебувало близько 200 тисяч українців. В окупаційних зонах Австрії перебувало 30 тисяч українців, в Італії – 15 тисяч, в Франції – 15 тисяч. В Європі загалом залишилося близько 300 000 українців (з них понад 22 000 студентів), які створили нову сильну українську громаду в Великобританії та зміцнили міжвоєнні громади у Франції, Бельгії та Нідерландах [10, с. 13]. Майже 10 тис. молодих українців у студентському віці опинились на території Німеччини і Австрії. Лише у Мюнхені навчалось понад три тисячі українських студентів [15, с. 1].

Центром студентського життя став Мюнхен. Українські емігранти мали змогу здобувати вищу освіту в Українському Вільному Університеті на факультеті права та суспільних наук, на факультеті філософії [1, с. 185]; в Українській Економічній Високій Школі в Мюнхені, Українському Технічно-Господарському Інституті, а також у так званому університеті при УНПРА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), створеному Організацією Об'єднаних Націй, що опікувалася студентами і взагалі переселенцями. Також українські студенти навчалися в Мюнхенському університеті імені Людвіга-Максиміліана і в багатьох інших вищих навчальних закладах [14, с. 110-117].

Студентське життя в Україні ще перед другою хвилею еміграції набуває все більш організованої форми. У 1908 та 1913 році відбуваються всеукраїнські з'їзди в Галичині, а вже після війни, у 1922 році, в Празі на третьому Всеукраїнському студентському конгресі був створений Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС), що координував та об'єднував працю українських студентів поза межами України [2, с. 9]. У 1945 році постає еміграційна студентська організація під назвою Центральний Еміграційний Союз Українського Студентства (прихильники ОУН(б)), який очолював Петро Мірчук. А вже у 1947 році відновлює свою діяльність довоєнний ЦЕСУС [6, с. 1].

Політичне та ідеологічне протистояння ОУН(б) та ОУН(м) після розколу українського націоналістичного руху наклало відбиток на всі сфери життя українського громадянства на еміграції. Після третьої хвилі еміграції на території Німеччини та Австрії це явище спостерігається і в студентському організованому житті, що негативно впливало на його розвиток [12, с. 274]. Тяжкі умови життя українців в еміграції,

зокрема студентів, пов'язані з скрутним матеріальним становищем, відчуттям невпевненості у своєму майбутньому, особливими для емігрантів умовами навчання в навчальних закладах Європи, поступово зумовили виникнення прагнення консолідації студентів як у політичному, так і в громадському аспекті.

У передмістях Мюнхена 29-30 червня 1947 року був підготовлений спільний для двох організацій так званий Фрайманський з'їзд, наслідком якого стало об'єднання двох студентських громад в межах одного Центрального Союзу Українського Студентства [13, с. 23]. Станом на кінець 1947 року в межах ЦЕСУСу об'єдналося 31 студентське товариство, загальна кількість членів яких становила 2721 студентів [10, с. 265]. Велику роль у цих подіях відіграв Володимир Янів – відомий діяч студентського руху між Першою та Другою світовими війнами в Західній Україні, який, переїхавши до Мюнхену в 1946 році, розпочав свою працю в УВУ. Згодом, ставши ректором, він домогся визнання університету баварським урядом. В. Янів також сприяв зближенню та подоланню розколу студентських організацій [3, арк. 9].

На з'їзді обговорювалися ідеологічні і політичні проблеми, щоб з'ясувати, що об'єднує, а що розділяє студентство. Виявилось, що між націоналістами двох гілок ОУН було менше розбіжностей, ніж між українськими соціалістами і так званими демократами, які обстоювали свої позиції. Комуністичних впливів на з'їзді не було. Між соціалістами помітною постаттю був Богдан Феденко, між демократами – Іван Лисяк-Рудницький. Представником від Українського Католицького Академічного Об'єднання «Обнова» на з'їзді був Євген Перейма [15, с. 1].

На з'їзді було вирішено провести спільний для всієї націоналістичної молоді конгрес. Як вказує Микола Плав'юк, «його ціллю було довести до зустрічі всі націоналістичні елементи та вказати на те, що нас єднає, а не роз'єднує. На жаль, середовище ОУН(р), замість участі у згаданому конгресі, влаштувало в лютому 1949 року «конференцію молоді», на якій були лише її члени» [13, с. 23].

Діяльність організації «Зарево» розпочинається з 1949 року, коли у Мюнхені 20-21 травня відбулися перші Установчі збори (конгрес). Основоположниками стали члени чотирьох студентських організацій: Українське Студентське Товариство Національного Солідаризму (УСТНС) «Січ» (Мюнхен), УСТНС (Регенсбург), УСТНС (Грац) та Українське Студентське Товариство «Січ» (Ерлянген). У з'їзді брали участь представники ще не оформлених офіційно груп у Тюбінгені та Франкфурті. Всіх учасників було біля вісімдесяти, враховуючи запрошених гостей. Це були переважно члени ПУН-у Андрія Мельника – генерал Микола Капустянський, Дмитро Андрієвський, Ярослав Гайвас, Юрій Бойко-Блохин, Марко Антонович, Аркадій Жуковський, Петро Стерчо, Любомир Винар та інші [3, арк. 14]. На конгресі була виголошена доповідь Марка Антоновича «Наші завдання на ідеологічному фронті», а також доповіді Аркадія Жуковського, Петра Стерча, Богдана Цюцюри, Богдана Винара [3, арк. 15].

Ціллю даного конгресу «Зарева» було визначити мету та завдання, ідеологічну основу, а також основні напрямки і форми діяльності новоствореної організації: «Ішли гарячі дискусії, пристрасні суперечки, кристалізувалося нерідко діаметально протилежні погляди на потребу «новотвору»» [5, с. 22]. Було вирішено розпочати працю «Зарева» в межах фахових (студійних) комісій, з метою якнайширшої реалізації здібностей та вмінь членів організації, кожен з яких міг працювати в галузі за спеціальністю. Протягом перших двох років діяльності організації створено близько двадцяти студійних (ділових) комісій. Станом на 21 червня 1951 року Аркадій Жуковський в своєму звіті з діяльності комісій називає 14 діючих, та вказує на перспективи створення біологічної та військової комісії [7, с. 26]. На думку Богдана Винара, більшість цих комісій ніколи не працювали, деякі навіть не мали своїх керівників. До таких комісій він відносить: антропологічну, правничо-суспільну, національного солідаризму, світоглядно-філософічну, соціологічну, церковних справ та устрою держави [3, арк. 17].

Важливим аспектом діяльності «Зарева» було функціонування Стипендійного Фонду ім. О. Ольжича, який був створений у серпні 1950 року з ініціативи Петра Стерча. Основним завданням фонду стало надання матеріальної допомоги студентам, котрі в тяжких фінансових умовах продовжували навчатися в університетах Європи. Кожний член фонду повинен був задекларувати певну суму, котру мав вносити до фонду щомісяця [19, с. 24]. Подальшу діяльність Стипендійного Фонду можна прослідкувати за звітами, які публікувалися на сторінках періодичних видань організації, а саме в журналі «Розбудова держави» [11] та на сторінках бюлетеня «Листок Дружби» [18].

Активно розпочинається видавнича та публіцистична діяльність організації, що була започаткована виданням бюлетеня «Зарево», перші два номери якого вийшли циклостилом у Мюнхені в 1949 та 1950 році. Також тут було видано два інформаційні листки літературної та економічної комісій [3, арк. 15]. Третій Бюлетень «Зарева» з'явився в 1951 році друком у Монреалі [4]. Четвертий випуск бюлетеню було видано з новою назвою «Розбудова держави». Бюлетень «Зарево» в Монреалі [16]. На сторінках періодичних видань «Зарева» члени організації мали змогу висловити свої думки щодо проблемних і дискусійних питань, опублікувати статті та доробок зі сфери їхніх наукових зацікавлень.

До переїзду значної кількості членів організації за океан – на територію США та Канади, були засновані осередки «Зарева» в Німеччині, Франції, Англії, Австрії. Найперші осередки «Зарева» були створені в Німеччині, де після війни опинилося досить багато українських студентів. Українське Сту-

дентське Товариство «Січ» у Мюнхені, котре існувало тут ще з 1946 року, відіграло важливу роль в діяльності «Зарева» на початковому етапі. В період діяльності Центрального Проводу «Зарева» в Мюнхені та навіть після перенесення його до Монреалю цей осередок продовжував залишатися найбільш діяльним членом всієї організації. 21 жовтня 1950 року це студентське товариство влаштувало в місцевому гуртожитку доповідь відомого політичного та громадського діяча Дмитра Андрієвського на тему «Проблеми східних людей в Україні». Для відзначення чотирирічної діяльності першого осередку «Зарева» УСТ «Січ» у Мюнхені 18 грудня 1950 року було влаштовано святкування. Вечір короткою доповіддю відкрив голова осередку Павло Дорожинський. У святкуванні взяло участь більше двохсот українських громадян Мюнхена, поміж яких були тогочасний ректор Українського Вільного Університету, професор Іван Мірчук, а також проректор УВУ, професор Юрій Панейко [21, с. 33].

У цей період мюнхенська клітина «Зарева» відіграє провідну роль у громадському житті української громади, виступаючи подекуди єдиним ініціатором у влаштуванні святкувань та пам'ятних зустрічей. В річницю проголошення самостійності та соборності української державності та бою під Крутами представництво «Зарева» в Німеччині влаштувало Святочну Академію. У програму входили доповідь Дмитра Андрієвського та сольні виступи оперних співаків. 15 квітня 1951 року у великій залі місцевої ратуші було влаштовано під протекторатом УВУ «Шевченківський концерт» [8, с. 43].

У Франції загалом навчалось українських студентів менше, ніж в Німеччині, однак вже 2 червня 1950 року в Парижі було засновано осередок «Зарева». Значну роль у його діяльності відіграв Аркадій Жуковський, який виконував обов'язки генерального секретаря Проводу «Зарева» та координував діяльність осередку. За його ініціативи 1 листопада члени осередку склали вінець на могилі Симона Петлюри, з приводу 25-ліття смерті. Урочисту промову виголосив Аркадій Жуковський. Брили вони також і активну участь у житті Української Студентської Громади Парижа. Було влаштовано декілька літературних вечорів, один з них відбувся 8 липня 1951 року і був присвячений Олегу Кандибі-Ольжичу. На ньому виголошено реферат Аркадія Жуковського, окремі уривки з публіцистичних творів О. Ольжича були зачитані Осипом Зінкевичем. На загальних зборах Української Студентської Громади Парижа головою вибрали члена «Зарева» В. Мардака [8, с. 43].

У грудні 1951 року була заснована клітина «Зарева» у Нансі, котра поставила собі за завдання згуртувати тих студентів, що навчалися в університетах Східної Франції та Люксембургу. У Міжнародній конференції студентів Європи, яка відбулася у Нансі в період від 15 по 21 грудня, представниками від ЦЕСУСу були члени «Зарева» Мирослав Антохій та Василь Михальчук, які використали цю можливість для пропагування української справи. Це викликало значне зацікавлення серед французької преси та делегатів від студентських товариств інших країн [9, с. 32].

У зовсім інших умовах перебували студенти в Англії. Це було пов'язано, перш за все з тим, що серед повоєнних переселенців було відносно мало українців як з середньою, так із вищою освітою, оскільки британська влада не допускала в країну таких осіб [20, с. 150]. Одним з найактивніших осередків «Зарева» у Великобританії була клітина в Олдгаймі, яка входила до «Зарева», починаючи з 1949 року. Вона на деякий час припинила свою діяльність, проте відновила її вже 25 березня 1951 р. [8, с. 44]. У другій половині 1951 р. уповноважений представництва «Зарева» на Західну Європу Осип Зінкевич відвідав поодинокі українські клітини в Англії, проінформував місцеве студентство про цілі і працю організації. З того часу в Англії розпочали свою діяльність станиці «Зарева» у Бредфорді з уповноваженим Михайлом Тарнавським, представниками Вірою Смерекою в Іпсвічу, Іваном Тофаном в Чорлей, Володимиром Хомяком в Рочилі, Михайлом Шебецем в Дюсбурі. Їхнє створення було з «великим вдовolenням» схвалене поодинокими членами «Зарева» у Великобританії. Вони висловили свою активну підтримку праці в студійних комісіях [22, с. 17]. Варто зазначити, що станиці «Зарева» створювалися у «важливих, з погляду поширення ними визнаваних ідей, осередках», де не було потрібного для існування товариства або правового члена потрібної кількості представників. Станиці в Англії створювалися Крайовим чи Центральним Проводом організації, залежно від підлеглості даної території, а очолювалися представником, якого обирав Провід [17, с. 21].

З «Хроніки діяльності клітин», що друкувалася на сторінках періодичних видань організації, довідуємося про існування та діяльність осередків «Зарева» в інших країнах Європи. В період 1949-1951 рр. члени організації діяли на території Австрії (в Леобені [8] та Інсбруці [9]), Іспанії (в Мадриді), Бельгії (в Лювені) [8, с. 44].

Отже, складні умови післявоєнної Європи, на території якої опинилося багато українців, визначили особливості життя та діяльності українців третьої хвилі еміграції. Національно налаштовані українці, що змушені були відстоювати свої ідеали в нових умовах, продовжили діяльність в межах товариств та організацій з метою консолідації та збереження національної свідомості, протидії комуністичній ідеологічній системі, котра проявилася в усіх аспектах життя на всій радянській території та поза її межами.

Загалом, цей перший період існування організації відзначився значними труднощами, що були пов'язані, насамперед, із складним становищем українських студентів в різних країнах Європи. Перш за все це матеріальні труднощі, що були невід'ємною ознакою післявоєнного часу. Не менш важливими

були і самі умови створення організації. Розпорошення членів організації у різних країнах Європи та Північної Америки не могло не вплинути на діяльність Центрального Проводу та окремих клітин «Зарева», особливості видавничої діяльності, працю в межах студійних комісій. Новий період діяльності та збільшення кількості осередків «Зарева» пов'язаний з ним, спостерігається після 1951 року, коли організація поширила свої впливи на територію США та Канади, де були створені нові клітини. Після цього можна відмітити значну активізацію діяльності «Зарева», пов'язану також з сприятливими умовами, що склалися для Центрального проводу «Зарева» на нових територіях. У Канаді перебував Марко Антонович та Микола Плав'юк, в США – Богдан Винар, який згодом став редактором «Розбудови держави». Окрім багатьох клітин «Зарева», як повноправних членів організації, в умовах недостатньої кількості українських студентів, які могли увійти до організації, було створено багато станиць та академічних груп.

Завданням Центрального Проводу організації було налагодження праці кожного окремого осередку та залучення його членів в працю окремих комісій, яка відображалася на сторінках періодичних видань організації. Деякі клітини, які були створені, так і не долучилися до співпраці внаслідок подальших переїздів членів цих утворень.

Зумівши «стати на ноги» за підтримки Проводу Українських Націоналістів, організація «Зарево» розпочала свою діяльність в травні 1949 р. в організаційній, громадській, публіцистичній, науковій, освітній, виховній та ідеологічній сферах. Це найперше виявилось у публікації періодичних видань: Бюлетеня «Зарево», «Листка Дружби», «Розбудови держави», журналу «Юність», на сторінках якої мали змогу публікувати свої доробки члени товариства, розміщуючи тут свої наукові статті, організаційні документи (звіти, комунікати, постанови, та ін.), листування та розвідки, рецензії, праці ідеологічного характеру; у влаштуванні та відзначенні пам'ятних для українців дат та подій – річниця бою під Крутами, Шевченківських вечорів, покладанні вінка на могилі Симона Петлюри; у діяльності Стипендіального фонду ім. О.Ольжича.

Наступний період діяльності «Зарева» характеризується поступовим переселенням багатьох членів організації на територію США та Канади та пов'язаний з початком діяльності товариства в нових умовах, які не могли не вплинути на подальший розвиток організації.

Джерела та література:

1. Universitas Libera Ucrainensis 1921 – 2011 / [упорядники У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко]. – Мюнхен. – 2011. – 826 с.
2. Антонович М. Нарис історії ЦЕСУС (1921-1945) / М. Антонович. – Мюнхен; Торонто; Нью-Йорк. – 1976. – 57 с.
3. Архів Українського Історичного Товариства, ф. «Спогади». – Винар Б. Зарево і «Розбудова держави». Споми́ни, 75 арк.
4. Бюлетень Зарево. – Монреаль. – 1951. – №3. – С. 25.
5. Винар Б. Декілька критичних завваг до діяльності «Зарева» / Б. Винар // Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Монреаль, 1953. – Ч.3(11). – С. 22–25.
6. Жуковський А. Декілька думок з приводу ювілею «Зарева» / А. Жуковський // http://zarevo.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=46:-lr&catid=34:2010-06-30-09-00-24&Itemid=57
7. Жуковський А. Звіт з діяльності комісій від 25 травня 1950 до 1 червня 1951 року / А. Жуковський // Листок Дружби. Інформаційний орган ОУСТНС «Зарево». – 1951. – Ч. 7(2). – С. 26 – 27.
8. З діяльності «Зарева» // Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Монреаль, 1951. – Ч. 1(4). – С. 43-44.
9. З діяльності «Зарева» // Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Монреаль, 1952. – Ч. 1(5). – С. 32.
10. Українці у світі / [упор. П. Кардаш, С. Кот]. – К.; Мельборн: Фортуна, 1995. – 423 с.
11. Касовий звіт Центрального керівництва Стипендіального фонду ім. О. Ольжича // Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Клівленд, 1954. – Ч. 2 (13). – С. 47.
12. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій Світовій війні / В. Маруняк. – Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – 430 с.
13. Плав'юк М. «Зарево» ОУСТНС / М. Плав'юк // Микола Плав'юк. Україна – життя моє: у 3-х томах / [упор. О. Білолипецька, О. Веремійчик, В. Ляхоцький]. – К., 2002. – Т. 2: Микола Плав'юк. Особисто причетний. Вибрані статті, промови, інтерв'ю. – С. 21-25.
14. Пацке У. Україністичні студії в німецькомовному світі та роль УВУ / У. Пацке // Universitas Libera Ucrainensis 1921 – 2011 / [упор. У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко]. – Мюнхен, 2011. – С.107-129.
15. Плав'юк М. Народження «Зарева» / М. Плав'юк // http://zarevo.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47:-lr&catid=34:2010-06-30-09-00-24&Itemid=57
16. Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Монреаль, 1951. – Ч. 1(4). – С. 48.
17. Статут Об'єднання Українських Академічних Товариств «Зарево» // Листок Дружби [інформаційний бюлетень]. – Філадельфія, 1964. – №1(13). – С. 3-11.
18. Стерчо П. Звіт Стипендіального фонду / П. Стерчо // «Зарево» – вождям України // Листок дружби. – Монреаль; Клівленд; Париж; Мюнхен, 1951. – Ч. 7(2). – С. 28.
19. Стипендіний Фонд ім. О. Ольжича // Бюлетень Зарево. – Монреаль, 1951. – №3. – С. 24.
20. Трошинський В. Українці у світі / В. Трошинський., А. Шевченко. – К.: Альтернативи, 1999. – 351 с.
21. Хроніка // Юність. Листок літературної комісії «Зарево». – Мюнхен; Монреаль, 1951. – Ч. (3). – С. 33-34.
22. Хроніка з діяльності низових клітин «Зарева» // Листок дружби. – Монреаль; Лорейн, 1951. – Ч. 6(1). – С. 7-11.